

En ny borg, en ny epoke

Af Sabina Bechmann Hoseassen

Nyborg Slot har altid været under udvikling og forvandling. Helt tilbage fra dets spæde start blev der bygget til og moderniseret. Kigger man på slottets ca. 800 års historie, er det mere reglen end undtagelsen, at der har været et slotsprojekt i gang. Derfor er det igangværende projekt på sin vis ikke mere unikt end flytningen af Vagttårnet i (starten af) 1300-tallet¹, Margrethe I's udbygning af slottet i slutningen af 1300-tallet eller Christian III's udbygning af kongefløjen og byens befæstning i midten af 1500-tallet.

Det nye slotsprojekt begyndte kort efter fusionen af Kerteminde Museer og Nyborg og Omegns Museer i 2009 (nu Østfyns Museer). Der blev udarbejdet en vision for at fremme formidlingen på Nyborg Slot og trække det ud af den glemsel, slottet befandt sig i. Slotsprojektet er i denne artikel defineret som det todelte projekt: restaurering og udbygning af Nyborg Slot, herunder samspillet mellem samarbejdspartnerne, arkæologiske undersøgelser og andre forundersøgelser samt formidlingsprojektet lavet i samarbejde med Moesgaard Museum. Formidlingsprojektet vil kun sporadisk blive behandlet, hvor det er relevant.

I de første tre-fire år arbejdede man med at styrke visionen, styrke formidlingen samt foretage arkæologiske undersøgelser på Slotsholmen. Derudover blev der forhandlet med kommune og styrelser omkring de store planer og muligheden for deres udførelse. I perioden 2013-16 tog projektet fart, der blev indgået et partnerskab mellem Østfyns Museer, Nyborg Kommune, Slots- og Kulturstyrelsen, A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal og Realdania, og man igangsatte en række forundersøgelser for at klarlægge potentialet i slotsprojektet samt undersøge slottets bygningsmæssige tilstand i forhold til en forestående restaurering.

Disse undersøgelser og deres resultater udgjorde baggrunden for den internationale arkitektkonkurrence, som blev udskrevet i 2015 og afgjort i marts 2016. Siden da har man arbejdet med at forbedre og færdiggøre det vindende forslag, så det i efteråret 2018 kunne sendes til behandling af fredningsmyndighederne.

Jeg vil i artiklen kigge på de faser og processer, der ligger bag slotsprojektet, samt de udfordringer projektet

har været igennem. Jeg vil også reflektere over begrebet værdi i en kultur-arvssammenhæng. Afsluttende vil jeg gøre status over det store projekt og kigge fremad mod Nyborg Slots næste epoke.

Hvad skaber værdi?

Grundprincippet i arbejdet på Slots-holmen er, at fortidsmindet skal tilføres værdi, men hvad regnes for værdi, og hvordan bruges begrebet i kultur-arvssammenhæng? Oftest er det en diskussion om, hvorvidt man snakker økonomisk værdi eller kulturel værdi, og om disse skal ses i sammenhæng eller ej. Kulturel værdi kan for eksempel være øget lokal stolthed eller værdi, fordi en genstand er vigtig for forståelsen af eksempelvis den natio-

nale historie. Senest er der også blevet forsket i, om den kulturelle værdi kan medføre en økonomisk gevinst, eksempelvis har den engelske arkæolog Paul Burthenshaw argumenteret for, at en øget borgerinddragelse i arkæologiske udgravninger giver en større opbakning og lokal stolthed over fundene.² Dette kan medføre, at borgere i højere grad går på deres lokale museum, eller at huspriser stiger,³ og dermed giver den kulturelle værdi, som den fælles udgravning eksempelvis eksemplificerer, et økonomisk afkast for lokalområdet.

Værdibegrebet kan bruges på flere områder i en kultur-arvssammenhæng, dels omkring formidlingen af historien/kultur-arven, dels i forhold til bevarelsen af kultur-arven/bygninger og ruiner. Kigger man på formidlingen

Figur 1. Eksempel på Nationalmuseets etnografiske udstilling.⁴

først, har der været en tendens de sidste 10-20 år mod at gøre museumsformidlingen mere interaktiv og inddragende. Maja Rudloff og andre forskere argumenterer for, at museer har skiftet fokus fra genstanden til beskueren. Den teknologiske udvikling og nye medier har været med til at fremme denne ændring, som også har gjort, at museer nu er meget optaget af, hvordan den besøgende oplever museernes samlinger og udstillinger.⁵ Derudover er museerne i højere grad blevet et instrument, der spiller en aktiv rolle i formidlingen af samfundet og vores hverdag gennem »frivillig læring«⁶. Rudloff argumenterer også for, at den øgede medialisering af museerne skal ses i lyset af en general øget brug af medieteknologi i samfundet.⁷

Dermed er man gået fra et standpunkt, der siger, at genstande fortæller historien selv, til et standpunkt hvor historien eller fortællingen er det vigtige, og genstanden er en materialisering af denne. Ser man for eksempel på Nationalmuseets etnografiske udstillinger, er det tydeligt, at de er fra en tid, hvor genstande blot skulle udstilles med et lille skilt, der kort fortalte, hvad man kiggede på, samt hvor og hvornår museet havde skaffet det. Kigger man derimod på det nye Tirpitz museum, er det meget tydeligt, at værdien i udstillingen skal findes i oplevelserne og fortællingerne. Her kan museumsgæsten gå ind i en bunker eller sidde i en gammel

redningsbåd, alt imens lys og lyde pirrer personens sanser⁸. Genstandene er altså vigtige, idet de danner baggrund for fortællingen eller bliver en materialisering af fortællingen.⁹

Samtidig med den øgede medialisering er der også vokset en holdning frem, som tager udgangspunkt i, at ting og steder kun er vigtige – eller værdifulde, hvis de kan sættes ind i en nutidig relation eller tydeligt fortælle os noget om, hvordan samfundet har udviklet sig. De færreste mennesker i det moderne samfund ser nemt og tydeligt betydningen af for eksempel gravhøje, stensætninger eller ruiner, og det gælder både i Danmark og i resten af (i hvert fald) den vestlige verden. Derfor er formidlingen af stederne blevet enormt vigtig. Langt de fleste museumsgæster har brug for, at kulturarven bliver tydeliggjort enten visuelt eller gennem audiofortællinger.

Dette forhold gør sig i den grad gældende i relation til Nyborg Slot og argumentationen bag slotsprojektet. Man kan fortælle og forklare, hvordan slottet i 1500-tallet var et stort firlænget borganlæg, men det er stadig svært for en besøgende at forstå, hvordan det har været at ankomme til byen og passere forbi slottet. Derfor argumenterer partnerskabet for, at man ved at bygge en ny fløj og opføre en ringmur kan formidle den følelse og skabe en bedre forståelse af borganlæggets betydning og brug i middelalderen.¹⁰

Museet har siden sin start i 1920'erne og frem til 2009 stået som fanget i en osteklokke, hvilket var medvirkende til, at slottet siden Mogens Clemmensens restaurering ikke blev ændret. Holdningen i fagverdenen og politisk var, at bygningen fint fortalte stedets historie, og at bygningens arkitektur var det væsentligste ved stedet. Arkitekturen og arkæologien var det, der tilførte værdi til stedet. Udstillingerne var få eller helt fraværende, da bygningen i sig selv var en genstand. Altså et godt eksempel på den traditionelle tilgang til værdi og bevaring. Om danskerne gradvist igennem de sidste 100 år har mistet en fagspecifik viden om bygningsarkæologi og middelalderarkitektur, er svært at sige, men i dagens Danmark kan de færreste se det unikke i Nyborg Slot uden først at få fortalt bygningernes historie og kontekst.

I forhold til bevaring af kulturarv har man traditionelt set ment, at en fredning skal sikre, at der ikke ændres på det fredede, om det så er en bygning, ruin eller et landskab. Der kan altså argumenteres for, at det historisk har været holdningen, at det fredede var en værdi i sig selv. Dette standpunkt afføder dog spørgsmålet om, hvordan man bevarer for eksempel et fredet hus, som jo kræver vedligeholdelse. Skal dette ske på moderne vis eller kun med de redskaber og materialer, man havde, da huset først blev bygget? Eller skal der overhovedet vedligeholdes, for er det ikke en æn-

dring på bygningen, at man udskifter taget eller lignende?

Det problematiske ved den traditionelle indstilling til bevaring er, at det, man freder, ikke bliver vedligeholdt, eller i hvert fald sjældent i en tilstrækkelig grad.¹¹ I slottets tilfælde ændrede alt sig, da Østfyns Museer oprettedes i 2009, og man ansatte en ny leder. Organisationens nye strategi var at gøre historien levende, »historien findes kun, hvis den bliver fortalt,« som Janus M. Jensen¹² ofte har sagt.

Det nuværende slotsprojekt er derfor med til at føre Nyborg Slot ind i den moderne formidlingstendens, hvor genstande kun er én del af formidlingen. Det nyrestaurerede og udbyggede slot vil kunne formidle følelsen af at være i en middelalderborg med ringmure og vagttårn.

Den nye epoke og parterne bag

Epoke er måske et stort ord at bruge i forbindelse med slotsprojektet og Nyborg Slots fremtid, men jeg vil argumentere for, at Nyborg slot *og* by har været igennem flere epoker af samme kaliber som det igangværende projekt. Man kan for eksempel argumentere for, at Danehof-tiden var en prominent epoke for slottet, det samme var Christian III's moderniseringer. Begge eksempler havde stor betydning for slottets brug og byens udvikling magtpolitisk i Danmark. Dermed kan man også argumentere for, at slotsprojektet med sine store

ambitioner og anlægsaktiviteter atter sætter fokus på slottets brug og placering, denne gang i forhold til Danmarkshistorien og i et internationalt perspektiv.¹³

På baggrund af et kildemateriale bestående af bl.a. artikler, årsberetninger og mødereferater vil jeg yderligere argumentere for, at der har været fem hovedfaser i slotsprojektet, flere af dem med underfaser eller delmål, som hører sig til i stort et projekt som dette. Faserne er: Opstarten, Forundersøgelser & arkitektkonkurrence, Projektering, Restaurering og Nybyggeri. Med nybyggeriets afslutning vil man kunne afrunde slotsprojektet ved for alvor at åbne dørene op til den nye epoke for Nyborg Slot. Som i et hvert andet projekt, stort som småt, har der også været en række

udfordringer for slotsprojektet. Disse handler for eksempel om fortidsminde- og bygningsfredningerne og kommunikationen eksternt og internt. Først kommer der dog en præsentation af de fem partnere i Slotsprojektet Nyborg.

Østfyns Museers afdeling i Nyborg varetager den daglige drift og formidling af slottet og Borgmestergården. Det er museet og de tilknyttede frivillige, der formidler slottets, fæstningsanlæggets og byens historie til alle interesserede; til lokale borgere, skoler og turister. Det er desuden museet, der står for den faglige og stedspecifikke viden og forskning, både hvad gælder den historisk-arkivalske og den arkæologiske forskning i forbindelse med slotsprojektet. Museet og Nyborg Kommune har også stor suc-

Figur 2. Danehof 2014. Foto: Østfyns Museer.

ces med afholdelse af events og inddragelse af frivillige og foreninger i formidlingsarbejdet. I Nyborg gør det sig især gældende ved events som Danehofmarkedet, hvor frivillige foreninger bl.a. producerer klædedragter, afholder bueskydning og ellers tager sig af forskellige opstillings- og oprydningsopgaver. Museumsdirektør Erland Porsmose sidder med i slotsprojektets styregruppe.

Nyborg Kommune har gennem de sidste syv-otte år arbejdet meget målrettet med både slotsprojektet og kulturarvsambitionen for kommunen. Det viser sig blandt andet ved, at byrådet enstemmigt gav håndslag på at støtte og bidrage økonomisk til slotsprojektet,¹⁴ og derudover arbejdes der også på en kulturarvsmasterplan for hele kommunen. Kulturarvsmasterplanens mål er at kortlægge de områder og fortællinger, der er i kommunen. Derudover skal den også virke som en hjælp til at skabe retningslinjer for byens udvikling.¹⁵ I relation til slotsprojektet har man internt i kommunen oprettet en arbejdsgruppe bestående af medarbejdere fra relevante afdelinger i kommunen og en repræsentant fra museet. Der er et håb om, at projektet på den lange bane vil være identitetsskabende for byens borgere og derudover være med til at få folk til at flytte til byen, og selvfølgelig er der også et håb om øget turisme. Også kommunaldirektør Lars Svenningsen har en plads i styregruppen for slotsprojektet.¹⁶

Slots- og Kulturstyrelsen (SLKS) har flere roller i slotsprojektet, da sammenlægning i 2016 af Kulturstyrelsen og Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme betød, at SLKS nu både var ejer af Nyborg Slot og Slotsholmen samt myndighed i dispensationssager og tilladelser omkring fortidsmindefredninger. Styrelsen blev dog bygget op på en sådan måde, at to faglige centre uafhængige af hinanden delte opgaverne. Det ene fik bl.a. landets slotte og haver, projektledelse, restaurering og sikring under sig, mens det andet center bl.a. fik biblioteker, kulturarv, medier, museer, musik og scenekunst under sig¹⁷. Denne opdeling af styrelsen blev lavet for at adskille arbejdsområder og sikre habilitet i fredningssager som for eksempel i slotsprojektet, hvor styrelsen skulle tage stilling til en ansøgning fra styrelsen selv. I forhold til slotsprojektet varetager SLKS rollen som bygherre og projektleder og har to pladser i styregruppen.¹⁸

Realdania er en af landets mest velhavende foreninger, med fokus på det byggede miljø, på bygningsarven og på at skabe livskvalitet gennem dette. Foreningen har sin begyndelse i midten af 1800-tallet i Østifternes Kreditforening, men fra 1993 optrådte Realdania som selvstændig forening. Dens mål er at løse vigtige og markante samfundsudfordringer og problemer, herunder også at »fremme en levende bygningskultur«.¹⁹ Dette er særligt relevant for slotsprojektet, da

det bl.a. handler om bevaring og formidling af bygningsarven, en arv Nyborg Slot er en unik del af i sin position som den ældst bevarede kongeligt anlagte middelalderborg.²⁰ Realdania valgte i 2013 at støtte forundersøgelsen og en international arkitektkonkurrence for derigennem at vurdere grundlaget for selve projektets udførelse. Året efter gik Realdania helt ind i projektet og støtter fuldførelsen.

A.P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til Almene Formaal (A.P. Møller Fonden) blev oprettet i 1953 for at sikre, at rederiet A.P. Møller-Mærsk A/S blev drevet videre i A.P. Møllers ånd.²¹ Fonden støtter en lang række projekter, store som små og inden for en bred palet af områder. I 1997 støttede A.P. Møller Fonden en restaurering af dele af Ny-

borg voldanlæg²² og tilkendegav sin støtte til det nuværende slotsprojekt i 2013, med en første donation på 5 mio. kr. til forundersøgelserne og den internationale arkitektkonkurrence. Det blev også tilkendegivet, at fonden støttede projektet i sin helhed. Både Realdania og A.P. Møller Fonden har to pladser i projektets styregruppe og har hver givet en donation på 108 mio. kr. (inkl. donationerne til forundersøgelser og konkurrence) til slotsprojektet.²³

Begyndelsen

Den nye epoke (slotsprojektet) blev til i et ønske fra museets side om en gennemgribende restaurering, og efter fusionen til Østfyns Museer begyndte en vision at tage form. Den

Figur 3. Det nye Nyborg Slot set fra Torvet. Visualisering: Cubo Architects A/S.

nye visions mål blev overordnet set at trække slottet ud af den nationale glemsel ved at genfortolke borganlægget for dermed at kunne formidle anlægget bedre til besøgende; samtidig ønskede man at gøre slottet tilgængeligt for alle besøgende (gangbesværede og kørestolsbrugere især), et tredje ønske var at gøre det tydeligt, hvor stort og bastant et anlæg slottet var i middelalderen og renæssancen. Med disse ønsker opbyggede man en forsknings- og formidlingsvision, som blev præsenteret for både kommune og SLKS i 2011.²⁴ Netop disse parter var vigtige i arbejdet, da Nyborg Slot er ejet af staten og ligger under Slots- og Kulturstyrelsen, samtidig ville ethvert projekt på slottet påvirke byen og de lokalplaner, der ligger i det kommunale regi. Kommunen så hurtigt potentialet og vigtigheden af en styrket kulturarv i byen, både i forhold til at være identitetsskabende og give borgerne noget at være stolte af. Dertil kom sidegevinster som flere tilflyttere, flere arbejdspladser og øget turisme.

Da Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme (nu Slots- og Kulturstyrelsen) kom med, udviklede forhandlingerne sig til at bearbejde det helt store spørgsmål: kan man bygge på et fredet fortidsminde og op ad fredede bygninger?²⁵ Dette er en udfordring, man har arbejdet med igennem alle projektets faser. Der skulle altså findes en løsning på udfordringen og en måde at fuldføre visionen på uden at

gå på kompromis med fredningerne, der beskytter bygningerne over jorden og ruinerne under. Det var vigtigt for projektet, at der blev fundet en løsning, hvor man tilførte stedet mere værdi, end det havde, hvis man intet gjorde og bare lod det stå.²⁶ Altså var det i første omgang et spørgsmål for museet og kommunen om at beskrive styrkerne ved at højne formidlingsmulighederne, og hvordan et slotsprojekt ville tilføre værdi til det unikke kulturarvsmonument. Det bør understreges, at styrelsen som helhed var skeptisk, da de første visioner blev fremlagt, men dog positive overfor at gøre noget ved slottet og gøre det til et moderne museum.²⁷ I løbet af få år var man nået så langt, at styrelsen gik med til et pilotprojekt, hvor det blev klarlagt, hvad der skulle gøres for at sikre slottets fremtid.

Slots- og Kulturstyrelsen havde altså tidligt en forståelse af dels behovet for en restaurering, dels behovet for at gøre formidlingen af Nyborg Slot tydeligere. Kort beskrevet af Mads Falbe-Hansen (projektchef) går projektet derfor ud på *»at etablere den forståelsesmæssige ramme, som gør, at vi alle sammen er i stand til at forstå, at det her har haft en helt anden fysisk udformning og dermed bedre kan forstå den historie, der skal lægges ind i det«*²⁸. SLKS var dog samtidig meget bevidst om, at et projekt ikke bare kunne tildeles uden grundige overvejelser omkring udformningen. Det var vigtigt for parterne, at man udviklede et pro-

jekt, der kvalitativt var det ypperste og på så højt et niveau, man overhovedet kunne opnå. Dette var vigtigt i alle henseender: byggeteknisk, arkitektonisk, funktionsmæssigt, udstillings- og formidlingsmæssigt for dermed at sikre, at arbejdet blev udført, uden der blev gjort skade på bygning og ruiner, men også for at sikre at det, der blev lavet, tilføjede stedet værdi.²⁹

Fra 2011 og omtrent tre år frem blev forskellige muligheder, strategier og fremgangsmåder drøftet. Det blev i 2012 besluttet, at man ikke kunne afholde arkitektkonkurrencen uden først at kende slottets tilstand, udformningen af det nye anlæg og uden at have økonomien på plads.³⁰ Sideløbende med de første forhandlinger ville man i Nyborg også gerne inddrage borgerne, da man anså det for en vigtig del af projektet, og afholdt derfor enkelte borgermøder samt en idékonkurrence. Idékonkurrencen blev afholdt i 2012 og delt op i tre grupper: 1) folkeskoleelever til og med 7. klasse, 2) 8.-10 klasse og ungdomsuddannelser og 3) alle andre. Bidragene fra konkurrencen skulle efter planen indgå i materialet til den store arkitektkonkurrence samt give museet inspiration til det videre arbejde.³¹ Konkurrencen var mindre succesfuld i den forstand, at der kun kom bidrag fra den tredje kategori, men bidragene inspirerede dog stadig museet og slotsprojektet.

Partnerskabet kunne i 2013 bekræfte, at Realdania og A.P. Møller

Fonden gik ind i forprojektet, og i starten af 2015 præsenterede styregruppen et budget på 276 mio. kr., hvoraf kommune og stat bidrog med henholdsvis 35 mio. kr. og 41 mio. kr., mens de øvrige 200 mio. kr. blev doneret af fondene.³² Det var også i denne første fase af slotsprojektet, at en projektledelsesgruppe blev formet med deltagelse af alle de fem parter, som stod for arbejdet med fondsansøgninger og dokumenter til styregruppen.

Undersøgelser og konkurrence

Projektet gled over i sin anden fase i 2013, hvor planlægningen af forundersøgelser og arkitektkonkurrence for alvor gik i gang. Forundersøgelserne blev lavet i perioden 2013-2014 og klarlagde, hvilken tilstand det bevarede slot var i. En nærmere gennemgang af forundersøgelserne viser, at alt lige fra brandsikkerhed til fugtniveauer, luftskifte, konstruktion, fundering, arkæologi, byrum og parkeringsmuligheder blev undersøgt. Resultaterne påviste potentialet i projektet samt vigtigheden af en restaurering af slottets Kongefløj og vagttårn.³³

Det var enormt vigtigt for projektet at få et bredt og fagligt fundament for alle de efterfølgende aktiviteter, først og fremmest arkitektkonkurrencen, hvor resultaterne var vigtige informationer for deltagerne og deres udarbejdelse af projektforslag. For-

undersøgelserne kunne for eksempel konkludere, at der var et højt fugtniveau i kongefløjen, mange steder op til 10 procentpoint højere end det anbefalede, hvilket gav gode forhold for svamp og råd i træværket. Det blev også vurderet, at bjælkernes bæreevne flere steder var væsentligt forringet netop grundet råd og svamp, hvilket betød, at der ville være en hurtig gennembrænding i tilfælde af brand.³⁴

I forhold til arkæologien var forundersøgelserne især vigtige for arbejdet med at konstruere en ny fløj, herunder hvor man kunne fundere en ny bygning. Arkæologerne startede med to udfordringer: Dels var det begrænset, hvor de kunne få lov at grave (grundet fortidsmindefredningen), dels var de tidligere udgravninger ofte mangelfuldt beskrevet.³⁵ Derfor var første

skridt at grave de gamle felter ud og få dem beskrevet, derefter kunne man søge om at grave nye felter. Under hele kampagnen, der varede fra 2009 til 2014 og omfattede i alt 23 felter, fik man meget ny viden om slottet og de bygninger, der har stået der og nu er forsvundet. Alt dette har som sagt været vigtig viden for arkitekter og ingeniører i deres arbejde med funderingen af en ny bygning og restaureringen.³⁶

Efter at man modtog konklusionerne fra forundersøgelserne i august 2014, begyndte arbejdet på konkurrenceprogrammet for alvor. Østfyns Museer stod for meget af den tekst, der skulle i programmet, bl.a. den historiske baggrund, bygningshistorien og de funktionskrav, museet havde til de nye bygninger. Derudover blev

Figur 4. Smuldrende bjælkeende, Nyborg Slot februar 2018. Foto: Østfyns Museer.

der lavet en række volumenstudier for at illustrere, hvor og hvor meget der kunne bygges på Slotsholmen. I styregruppen blev der peget på, at konkurrencen skulle afholdes som en etapekonkurrence med dialog, altså skulle konkurrenterne igennem tre faser (0, 1 og 2), hvori der ville indgå dialog mellem dommerkomité og konkurrencedeltagere i den sidste fase. Styregruppen opsatte også en række krav og kriterier foruden at beskrive den opgave, der skulle løses. Det var afgørende at understrege vigtigheden af en respektfuld sammenkobling af nyt og gammelt samt en større sammenhæng mellem slot og torv.³⁷

Det blev også besluttet, at 1/3 af dommerkomiteen skulle være fagpersoner med fagkundskaber, der matchede konkurrencedeltagerne. Altså skulle der også være arkitekter med speciale i restaurering, bygninger og landskab, foruden repræsentanter fra partnerskabet (styrelse, kommune, museet og fondene). Styregruppen havde også møder, hvor restaureringsholdningen blev debatteret og specificeret, hvilket det selvfølgelig var vigtigt at blive enige om, da der er mange måder, man kan gå til en restaurering på. Eksempelvis kan der være en holdning til, at man kun må bruge de redskaber, som var tilgængelige, da det, man restaurerer, blev bygget. Det kunne også være en holdning om, at et sted skal se ud som på et givet historisk tidspunkt, som for eksempel

Mogens Clemmensens restaurering, der tog udgangspunkt i Chr. III's slot.

I slotsprojektet besluttede styregruppen, at restaureringen skulle foregå på en måde, som man efterfølgende ikke ville kunne se, altså beholde så meget som muligt og kun udskifte det mest nødvendige.³⁸ Denne holdning blev skrevet ind i konkurrenceprogrammet, for at konkurrencedeltagerne kunne arbejde det ind i deres forslag. Konkurrenceprogrammet var i alt 84 sider langt, dertil kom diverse bilag med resultaterne af undersøgelserne fra 2014.³⁹

Konkurrencen blev udskrevet i juni 2015, efter at seks teams (med både danske og udenlandske virksomheder) havde prækvalificeret sig til deltagelse i fase 0. Derefter fulgte fase 1, hvor deltagerne skulle give et overordnet beskrevet og skitseret bud på restaureringen og nybyggeriet samt en helhedsplan for, hvordan slot og torv kunne forbindes bedre. Alle forslag i denne fase blev afleveret i anonymiseret tilstand, så dommerkomiteen ikke vidste, hvilke team der havde produceret de enkelte forslag. Tre teams blev valgt ud som ligeværdige vindere og indgik efterfølgende i en dialogperiode med dommerkomiteen, hvorefter konkurrencedeltagerne kunne indarbejde kommentarerne i 'fase 2'. I den afgørende fase af konkurrencen skulle deltagerne præcisere og beskrive deres forslag detaljeret, for eksempel hvad angik brandsikkerhed, koblingen mellem

nyt og gammelt murværk og adgang til vagttårnet i tilfælde af en forhøjelse. Den endelige vinder blev i marts 2016 præsenteret på Nyborg Slot, og projekttegningerne blev efterfølgende udstillet i både Nyborg og København. Det blev teamet ledet af Cubo arkitekterne, der vandt, og slotsprojektet gik nu over i en ny fase: Projekttering og arbejdet med at færdiggøre vinderforlaget, så det nåede et kvalitetsmæssigt niveau, der kunne godkendes af fredningsmyndighederne.⁴⁰

Projekteringen

Fra den tredje fase i slotsprojektet gik i gang, til projektet afsluttes, vil overgangene fra fase til fase blive stadig mere udviskede. Det gør sig blandt

andet gældende ved, at restaureringen af kongefløjen og vagttårnet blev påbegyndt, før de endelige dispensationer og tilladelser var givet til opførelsen af den nye museumsfløj; det skete bl.a. for at undgå at udskyde projektet unødigt. Planerne for restaureringen var hurtigt fastlagt, og en proces med udlicitering gik i gang i vinteren 2017/18. Processen med at behandle og justere projektforslaget fra konkurrencen tog derimod længere tid, helt konkret tog det to et halvt år at nå frem til det forslag, der i november 2018 behandledes af fredningsmyndighederne.

I den periode arbejdede arkitekter og ingeniører med i alt otte kommentarer, som dommerkomiteen kom med til det vindende forslag.⁴¹ I dommer-

Figur 5. Nyborg Torv ca. 1938. Rigets hovedstrøg fornemmes stadig. Kommandantgården er under nedbrydning for at gøre plads til det nye bibliotek. Sammenlign med figur 3 side 43. Foto: Nyborg Lokalhistoriske Arkiv.

betænkningen fremgår det, at det ønskedes, at arkitekterne arbejdede videre med stiforløbet, borgmuren, facaden på den nye bygning, forhøjelse af vagttårnet, adgangen til kongefløjen, udstillingsarealet, kongefløjens 1. stokværk samt Torvets udformning.⁴² Det er meget normalt, at et konkurrenceforslag kun er halvt færdigt ved en konkurrences afslutning og derfor kræver noget tilretning.⁴³ Der vil af den grund altid være en periode, hvor man gennemgår alle detaljer, rum og materialer, og specielt i dette projekt tog det tid at komme frem til de bedste løsninger, som alle kunne godkende.

Specielt måden, hvorpå den nye bygning skulle funderes, var en udfordring og en af de største for slotsprojektet. Man kom frem til, at pilotering var den mest optimale funderingsmetode, og det var vigtigt, at pælene kom ned i en vis dybde, samt at der blev lavet tilstrækkelig mange boringer til at kunne bære den nye bygning. Det har krævet mange justeringer, beregninger og ændringer, før man kom frem til det resultat, der nu ligger til behandling.⁴⁴ Funderingsspørgsmålet krævede yderligere arkæologiske undersøgelser af Slotsholmen for mere præcist at klarlægge, hvor ruinerne lå. Styregruppen var i løbende kontakt med fredningsmyndighederne om løsningen, så de blev orienteret om de modeller, der blev arbejdet med. Lovgivningen om fortidsmindefredninger er meget klar,

idet man ikke må beskadige og gennemtrænge ruiner, men de skal findes, for at man senere kunne undgå dem i byggeriet.

Foruden udfordringen med funderingen blev der også arbejdet meget på særligt ét punkt: forhøjelse af vagttårnet. Det vindende forslag var det eneste i konkurrencen, der ikke havde en forhøjelse af vagttårnet, men for styregruppen var det dog vigtigt, at en forhøjelse blev indtegnet. Det var ud fra et argument om at genskabe forståelsen af borganlægget, hvoraf tårnet havde en central placering og betydning. Derudover er tårnet i dag bredere end det er højt, hvilket gør det svært for besøgende at forstå dets betydning og funktion.

I løbet af to år blev projektet ifølge styregruppen væsentligt forbedret. Projektforslaget viser nu både borganlæggets bestandige masse, når man kommer fra Landporten (nordøst), og et mere indbydende og let anlæg, når man kommer fra Slotsgade (syd). Arbejdet med Torvet har ligeledes taget tid, og flere landskabsarkitekter er taget med i processen for at få det bedst mulige resultat. Målet var et multifunktionelt torv med mange muligheder for de store events, der bliver afholdt i byen; desuden skulle det være et sted, fodgængere havde lyst til at opholde sig. Grundprincippet var at gendanne indtrykket af en åben plads til for eksempel turneringsbrug og ønsket om, at Torvet og slottet blev mere sammenhængende,

som det oprindeligt var tænkt af Chr. III. Derudover skulle Rigets Hovedstrøg igen være synligt på pladsen, se figur 5.⁴⁵

Som optakt til næste fase havde Nyborg Kommune i 2016 en høring angående nedrivningen af de gule garnisonsbygninger, der stod på Slotsholmen. Ved slutningen af høringsperioden var der indgivet en enkelt klage.⁴⁶ Det blev vurderet, at klagen alene ikke var nok til at sætte projektet på hold, og i 2017 valgte man at rive de to bygninger ned. Netop de gule garnisonsbygninger var centrum for noget af kritikken af projektet, da modstandere mente, at man fjerner en del af Nyborgs historie ved at rive bygningerne ned.⁴⁷ Et modargument var, at den historie, slotsprojektet ønskede at fortælle, var slottets mid-

delalder og renæssance, da det var den store fortælling.⁴⁸ Dermed ikke sagt, at garnisonstiden skal glemmes, tværtimod giver de nye udstillingslokaler mulighed for at fokusere på den del af Nyborgs historie i særudstillinger. Derudover er der stadig mange vidnesbyrd om garnisonstiden; Landporten er et godt eksempel, da første-salen blev indrettet som gymnastiksal for soldaterne.⁴⁹

Restaureringen

Restaureringen og slotsprojektets fjerde fase blev startet med et pilotprojekt i januar 2018 med det formål at finde den bedste løsning til restaureringen af bjælkeenderne. Dette var vigtigt, for at man fik den nødvendige viden i forhold til at sende

Figur 6. Vægmonster bag puds, Clemmensens restaurering. Foto: Østfyns Museer.

restaureringen i udbud.⁵⁰ I maj 2018 kunne partnerskabet offentliggøre hvilke entrepriser, der havde vundet udbuddet. De indgivne tilbud var bedømt ud fra pris og kvalitet, referencer og CV'et på tre håndværkere.⁵¹ Det var altså nøje udvalgte firmaer, der på baggrund af tidligere projekter fik lov til at arbejde på slottet. Af de entrepriser, der fik tildelt kontrakt på restaurationen af Nyborg Slot, var over halvdelen fynske virksomheder, i alt seks ud af ni virksomheder var fynske.⁵² Flere af dem har medarbejdere, der har specialiseret sig i restaurering af gamle bygninger.

Sidste gang, slottet blev restaureret, var efter garnisonens udflytning i 1913, da bygningerne blev overgivet til Nationalmuseet. Dengang blev restaureringen af slottet udført af restaureringsarkitekt Mogens Clemmensen, som søgte at bringe slottet tilbage til Chr. III's tid. Derfor blev de nu karakteristiske, kubiske mønstre fundet frem bag pudset igen (se figur 6), samtidig med at flere andre detaljer både indvendigt og udvendigt blev rekonstrueret. Clemmensens nåede dog ikke at blive færdig, da restaureringen i 1925 ikke længere kunne finansieres. Den nuværende restaurering er delt op i to faser, der samlet set skal færdiggøre Clemmensens ellers grundige restaurering. Den første del fokuserer på klimaskærm og bjælkelag, imens den anden »handler om alt det indven-

dige såsom vægge, loft og gulvbelægning samt el, vand og varme m.m.«, som restaureringsarkitekt på slotsprojektet, Mette Viuf Larsen, har forklaret.⁵³

Sikringen af klimaskærmen i første fase af restaureringen sker bl.a. ved udskiftning af taget og en gennemgang af murværket for forvitrede sten. De mest forvitrede sten blev udskiftet med nye i samme farvenuance og form, mørtelen blev lavet af samme materialer, som man brugte i middelalderen. Derudover skal restaureringen være med til at sikre, at moderne krav til brandsikkerhed og bæreevne bliver overholdt. Restaureringen fokuserer som tidligere bemærket på ikke at ændre noget ved slottet, med mindre det er højst nødvendigt. Nogle af de ting, der var akut behov for at skifte ud, var en lang række ender på de bærende bjælker i slottets gulve.

Arbejdet i 2018 har altså drejet sig om at finde og fjerne de mest beskadigede dele af bjælkerne i etageadskillelserne samt udskifte tagstenene og forny en del af træet i tagkonstruktionen. Som det ses på figur 7, blev alt det fjernede træ registreret, og de gulvbjælker, man måtte fjerne midlertidigt, blev nummeret, så de kan blive lagt på præcis samme måde, som de lå, før restaureringen gik i gang. Desuden kan man sikre sig, at det træ, man skifter, bliver erstattet af kvalitetstræ i samme sort.⁵⁴ I overensstemmelse

med restaureringsholdningen blev de nye teglsten til taget håndstrøget, hvilket vil sige, at fire mand har stået og lavet omkring 12.000 teglsten i hånden. Dermed er de nye tegl lavet efter samme principper som for 800 år siden, da man første gang lagde tag på Nyborg Slot. Også de blyindfattede ruder bliver restaureret efter samme princip, som da de blev lavet, ligesom 20 nye rumpestablet til vinduerne også er blevet smedet fra bunden, endda af museets frivillige smed og i Borgmestergårdens smedje.

Respekten for bygningerne og det gamle håndværk gennemsyrrer arbejdet, hvilket tydeligt mærkes, når håndværkerne udtaler sig til pressen.

Murer Kim Nyborg har for eksempel udtalt: *»Vi har en stor respekt for bygningen og det gamle håndværk. Det er ikke nok at renovere en mur, bare fordi den er 800 år gammel. Hvis det holder, lader vi det være.»*⁵⁵ Han bemærkede også, at man helst ikke skal kunne se, at håndværkerne har været der. Det vil for ham betyde, at arbejdet er udført til perfektion.

Planen for den første fase af restaureringen er, at den skal afsluttes i foråret 2019, hvorefter man kan begynde på den anden fase med borgens indre. Her vil man bl.a. indlægge varme i 1. stokværk for på den måde at kunne kontrollere temperaturen i slottet og sørge for, at den ikke svinger ud over de rammer, som

Figur 7. Nummererede gulvplanker, Nyborg Slot september 2018. Foto i privateje.

blev anbefalet i forundersøgelserne fra 2014. Derudover er der blevet designet nye gulvmønstre til fire af slottets riddersale efter inspiration fra vægdekorationerne og efter, hvordan man kunne forestille sig, at gulvene kunne have set ud i middelalderen. Slutteligt skal der føres kabler og ledninger til de kommende tekniske installationer til den nye formidling af slottet.

Nybyggeriet

I 2018 blev der afholdt to borgermøder angående ændringer af lokalplanerne for henholdsvis Slotsholmen og Torvet. Man valgte i projektet at dele de to områder op for på den måde at undgå forsinkelser på det

samlede projektet, hvis enten slottet eller Torvet tog længere tid at rette til end beregnet. Det første borgermøde blev holdt i januar, hvor man drøftede slottets restaurering og det nye byggeri samt de gener, dette måtte medføre. Der var overvejende positiv stemning til projektet, når man lytter til de kommentarer og spørgsmål, panelet fik.⁵⁶ Det andet møde blev afholdt i april og omhandlede Torvet, og igen var stemningen positiv.⁵⁷ Begge de ændrede lokalplaner blev vedtaget i byrådet, og vejen var dermed lagt for, at arbejdet kunne gå i gang, når den endelige godkendelse af projektforslaget blev vedtaget.⁵⁸

I november 2018 ventede projektet på de sidste tilladelser og dispensa-

Figur 8. Det nye Nyborg Slot set fra sydøst. Visualisering: Cubo Architects A/S.

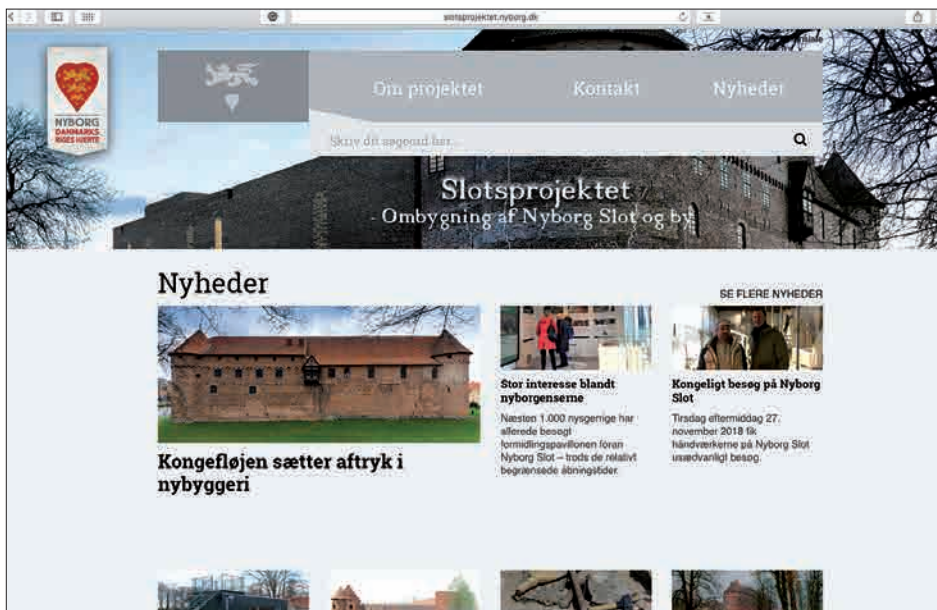
tioner for at kunne gå i gang med den sidste fase, byggeriet af en ny nordfløj. Omlægningen af Nyborg Torv går efter planen i gang i foråret 2019 og vil stå færdig i løbet af 2020. Bliver de sidste tilladelser og dispensationer givet, vil man også kunne begynde på Slotsholmen i foråret, og det færdige borganlæg vil stå færdigt i begyndelsen af næste årti. Begge vurderinger er selvfølgelig betinget af, at der ikke sker uforudsete forstyrrelser som for eksempel nye arkæologiske fund. Arbejdet på torv og Slotsholm vil, som det kræves, blive overvåget af museets arkæologer samt arkæologer fra museer i både Svendborg og Odense. Dette sker for at sikre fagligheden, arkæologien og fredningerne.

Et af formålene med den nye fløj er, at den i fremtiden skal være ind-

gangen til museet, både kongefløjens forskellige etager og de nye udstillinger. Derudover vil der være både museumsbutik og skænkestue samt en ny danehofsal – for igen at kunne huse samfundsdebatter på slottet. Dertil kommer, at den nye bygning giver adgang til vagttårnet, så man fremover vil kunne komme op til en udsigtsplatform med skue ud til Storbælt. På figurerne 3 og 8, der viser det nye slot fra henholdsvis Torvet og syd, ses både det lukkede og det åbne anlæg.

Formidling og kommunikation i slotsprojektet

Når det kommer til formidling, er det altid et spørgsmål om, hvem man vil kommunikere til, og hvordan man

Figur 9. Skærbillede af Slotsprojektets hjemmeside. December 2018.

skaber en balance mellem at fortælle alt, hvad der bliver foretaget i projektet, og de virkelig relevante beslutninger. Altså en balance mellem at fortælle om de overordnede processer og om hver enkelt detalje som for eksempel ændringer i udkastet til konkurrenceprogrammet. Det er også et spørgsmål om at formidle, hvordan processen er i et projekt, eller om det overhovedet er relevant. På den anden side er det måske de færreste, der ved, hvad der er normen i et stort projekt som slotsprojektet. Herunder hvor meget arbejde og tid, der ligger i hver eneste beslutning, og hvor mange, der egentlig er involveret i processen. Alle kender til udfordringen at planlægge et møde mellem tre, fire, fem eller flere personer, dette er blot en lille udfordring i dette projekt. Dertil kommer udfordringen at arbejde med konsensus og dermed blive enige om alle detaljer og beslutninger.

Inddragelse og informering af borgere har været vigtigt for de involverede parter i projektet af flere grunde. Først og fremmest ville man gerne høre input fra Nyborgs borgere om det store projekt. Deres tanker, håb og spørgsmål har været vigtige for at kunne tackle udfordringer og organisere projektet, så færrest muligt oplevede gener i projektperioden. Derudover har det været vigtigt løbende at fortælle interesserede borgere om projektet og dets fremskridt. Siden 2011 har der været afholdt fem borgermøder og fire nabomøder, som direkte relaterer

de sig til slotsprojektet. Samtidig har der også været en række møder, som handlede mere bredt om verdensarvs-satsningen. På disse møder blev alt lige fra, hvordan landsbyerne bliver bragt i spil, til anlægsaktiviteter, der tydeliggør kulturarven, til events og projekter som for eksempel Danehofmarkeder og Kongens Fadebur, diskuteret. Til møderne og i pressen har forskellige grupper givet udtryk for, at kongefløjen og vagttårnet var unikke nok i sig selv, og der var en frygt for, at nye bygninger ville fjerne fokus fra de originale. Derfor har det været vigtigt for partnerskabet, specielt museet og kommunen, at præsentere og argumentere for de valg, der er taget i projektet.

Udover borgermøderne har projektets partnerskab også løbende udsendt pressemeddelelser og nyhedsopdateringer til både den lokale og nationale presse for at informere den bredere befolkning om slotsprojektet. Hvilke medier, der vælger at bringe pressemeddelelserne, har været uden for partnerskabets kontrol. Derfor er det primært den lokale presse, der har dækket projektet, hvilket giver mening, da de lokale borgere er mest berørt af projektet.⁵⁹ Samme mønster ses også i mediernes dækning af den Europæiske Kulturhovedstad (Aarhus 2017), hvor det også primært var lokale og regionale medier, der dækkede begivenheden.⁶⁰

Kritikere af projektet har bl.a. kommenteret på den manglende nationa-

le dækning⁶¹, hvilket er forståeligt af flere grunde. Idet slotsprojektet også er bygget op omkring at gøre slottet og museet tilgængeligt for alle og trække det ud af befolkningens glemsel, er det vigtigt at komme bredt ud med kommunikationen. Derudover er det givende, at mange forskellige personer deltager i diskussionen om bevaring og beskyttelse af landets kulturarv, samt hvordan det skal gøres. En ulempe er selvfølgelig, at projektet kan trække yderligere ud, når flere interessentgrupper skal høres.

Der kan dog argumenteres for, at alle interesserede borgere kunne få informationer om projektet online, dels via fondenes og styrelsens hjemmesider⁶², dels via projektets hjemmeside,⁶³ der administreres af Nyborg Kommune og Østfyns Museer. Her er alle nyheder, store som små, uploadet, samt oplysninger om arkitektkonkurrencen og projektforslaget. Derudover er der også link til slotsprojektets Facebook-side, som ligeledes opdaterer om fremskridt i projektet samt formidler den viden, der er kommet frem om slottet i den periode, projektet har stået på.

Noget andet, man har gjort for at formidle projektet, er afholdelse af en lang række foredrag om projektet og de forskelle elementer, der eksempelvis har været i at beskrive og tegne den nye fløj. Derudover var idékonkurrencen fra 2012 også en måde at inddrage borgerne i projektet, ligesom slottets frivillige guider har kun-

net svare på en del spørgsmål, når de har haft gæster med rundt i byen og slottet de sidste otte år, eller når de har stået klar i stande ved events som for eksempel Danehofmarkedet.

Det nyeste formidlingstiltag er en pavillon med tagterrasse, der er placeret med direkte udsyn til Slotsholmen på den anden side af slotssøen mellem Nyborg Bibliotek og den gamle politigård. Pavillonen åbnede i september 2018 og vil efter planen blive stående under den resterende restaurering og nybyggeriet. I den vil skiftende udstillinger formidle arbejdet på Slotsholmen. Der har i den første periode været fremvist arkæologiske fund og genstande fra restaureringen, heriblandt tagsten, kridtpiber og design til nye gulvmønstre i slottets sale. Senere hen vil udstillingen have fokus på forskellige faser af det nye byggeri og måske også på slottets kommende udstillinger. På den måde kan borgere og turister få stillet deres nysgerrighed om slottet og projektet på trods af den manglende adgang til selve slottet.

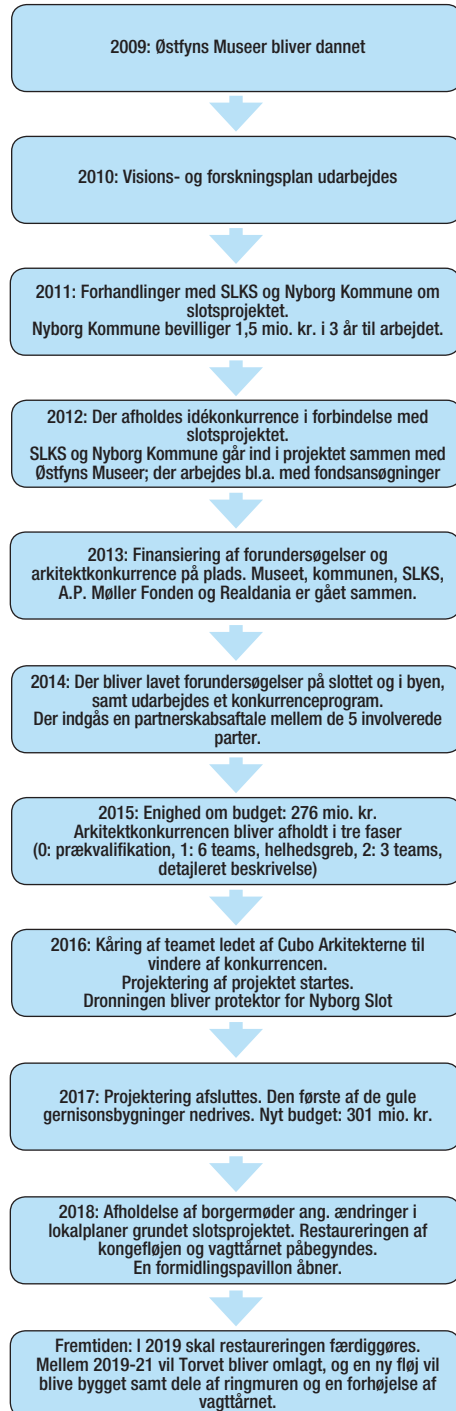
Undertegnede har selv været med som formidler i pavillonen og kan primært berette om positive og interesserede gæster. De skeptikere, der måtte være, bliver mødt med information og perspektivering af projektet, hvilket gør langt de fleste mere forstående over for projektet eller endda helt omvendte og positive. Pavillonen, der har åbent fire dage om ugen á to timer, har haft mere end

1.000 gæster i perioden fra åbningen og frem til juleferien.⁶⁴ Dette tyder på en nysgerrighed blandt byens borgere og turister, en nysgerrighed der formentlig kun vil tage til, jo mere der bliver arbejdet på Slotsholmen.

Status for den nye epoke

Hvad fremtiden og den nye epoke helt præcist kommer til at betyde for Nyborg Slot og Østfyns Museer, er svært at spå om. To ting er dog sikkert: Det gamle slot kommer til at stå stærkt og sikkert de næste mange år; derudover giver de nye omgivelser nye muligheder for formidling og aktiviteter. Den nye museumsfløj og Torvet vil tilsammen styrke den kulturarvsformidling, museet og kommunen har satset på. Dertil kommer, at omlægningen af Torvet og den nye borggård giver mange muligheder for anderledes og samlende aktiviteter og begivenheder for byens indbyggere.

Før den nye epoke for alvor går i gang, mangler projektet stadig at færdiggøre restaureringen og nybyggeriet på Slotsholmen samt omlægningen af Torvet. I dette arbejde er det vigtigt at forsætte og udbygge en åben kommunikation med alle interessenter, fra naboer til kritikere til samarbejdspartnere – alle skal informeres og lyttes til. I den sammenhæng har partnerskabet i november/december 2018 opdateret deres kommunikationsstrategi. Det er vigtigt for alle projekter, at man jævnligt opdaterer

Figur 10: Tidslinje for Slotsprojektet.

og gennemgår bl.a. interessentanalyser, kommunikationsstrategier og milepælsplaner for på den måde hele tiden at være opmærksom på nye interesser, udfordringer eller andet.

Konklusionen på slotsprojektet fra 2009 og frem til 2018 må være, at det har været et overvejende succesfuldt projekt uden budgetoverskridelser; dog har tidsplanen rykket sig ad flere omgange. Dette kan tilskrives uforudsete aktiviteter eller forsinkelser i projektdesign og lange svarfrister på ansøgninger. Slotsprojektet indeholder foruden restaurerings- og byggeaktiviteterne også et formidlingsprojekt. Dette omhandler al den formidling og de udstillingsdesign, der skal være i kongefløjen og den nye nordfløj. Projektet laves i et samarbejde mellem Østfyns Museer og Moesgaard Museums tegnestue. En udfordring her er at få det til at

skille sig tilpas meget ud fra Moesgaards eget udstillingsdesign, så det bliver helt stedspecifikt for Nyborg og Nyborg Slot. Men det må tiden vise og en anden artikel diskutere.

Sideløbende med slotsprojektet har kommunen og Østfyns Museer sammen arbejdet på en ambition om at komme på UNESCO's verdensarvsliste. Den proces er nu så langt, at der i 2018 blev indsendt en ansøgning til Kulturministeriet til den danske tentativliste. Det blev vurderet, at ansøgningen havde brug for en smule redigering og yderligere præcisering. Det betyder, at Nyborg Slot ligger som »bobler«, og i løbet af 2019 bliver en revideret ansøgning sendt af sted. Denne bliver med al sandsynlighed godkendt, og næste skridt bliver så at blive indstillet til den internationale beslutningskomite. Altså er der meget at se frem til i Nyborg Slots nye epoke.

Noter

- ¹ nyborgslot.dk_Borgen_i_rigets_midte.pdf, s. 10.
- ² Paul Burtenshaw (2014) Mind the Gap: Cultural and Economic Values in Archaeology, *Public Archaeology*, 13:1-3, 48-58.
- ³ »Værdien af bygningsarven« (analyse), Realdania, 2015.
- ⁴ natmus.dk/historisk-viden/verden/asien/indonesien/
- ⁵ Maja Rudloff, »*Det medialiserede museum: digitale teknologiers transformation af museernes formidling*«. *MedieKultur*, 2013, s. 66.
- ⁶ Se især J.H. Falk og L.D. Dierkings forskning.
- ⁷ Maja Rudloff, »*Det medialiserede museum: digitale teknologiers transformation af museernes formidling*«. *MedieKultur*, 2013, s. 65.
- ⁸ youtube.com_Vardemuseerne_Tirpitz med nye detaljer.
- ⁹ Besøg på Tirpitz, september 2018.
- ¹⁰ Dette kæder sig sammen med teorier om affekt eller påvirkning, som handler om at få gæsten til at føle eller blive påvirket af museumsoplevelsen på et dybere niveau. Se: Massumi, B., 2002. *Parables for the Virtual: Movements, Affect, Sensation*. Duke University Press.

- ¹¹ Dette kan selvfølgelig også skyldes manglende finansiering.
- ¹² Afdelingsleder Nyborg Slot og Borgmestergården 2009-18.
- ¹³ Nyborg: Hele verden skal kende Østfyns museer, 28. oktober 2008, Lokalavisen Nyborg, Sektion 1, s. 6.
- ¹⁴ Byråd giver 35 millioner kroner til slotsprojektet, 28. marts 2015 Fyens Stiftstidende Sektion 2 (Odense Fyn) s. 27.
- ¹⁵ Interview: Peter Holm, arkitekt: Teknik og miljø udvalget Nyborg Kommune, 17.10.18.
- ¹⁶ Interviews 12.10.18 med Lars Svenningsen, kommunaldirektør, og 17.10.18 med Peter Holm, arkitekt i Nyborg Kommune.
- ¹⁷ <https://slks.dk/om-styrelsen/organisation/>
- ¹⁸ Interview 23.10.18 med Mads Falbe-Hansen, projektchef i SLKS.
- ¹⁹ <https://realdania.dk/om-os/>
- ²⁰ Jensen, Janus M., »Kongeborg, danehof og residensstad« i *Nyborg Slot: kongeborg, fæstning og museum*. Østfyns Museer, 2011, s. 11.
- ²¹ <https://www.apmollerfonde.dk/om-fonden/>
- ²² <http://www.nyborgfaestning.dk/6-poternerne.html>
- ²³ <https://www.apmollerfonde.dk/projekter/nyborg-slot/> & <https://realdania.dk/projekter/nyborg-slot>
- ²⁴ Interne referater og præsentationsudskrifter, Østfyns Museer.
- ²⁵ Interview 23.10.18 med Mads Falbe-Hansen, projektchef i SLKS,.
- ²⁶ Stormløb på Nyborg Slot, 8. juni 2018 Weekendavisen Sektion 2 (Kultur) s. 8.
- ²⁷ Interviews 23.10.18 med Lars Svenningsen og 12.10.18 med Mads Falbe-Hansen.
- ²⁸ Interview 23.10.18 med Mads Falbe-Hansen.
- ²⁹ Ibid.
- ³⁰ Referat: »Arbejdsgruppen: Nyborg Slot og By som Verdensarv«. 15.03.12.
- ³¹ <https://www.udviklingfyn.dk/nyheder/konkurrence-skal-g%C3%B8re-nyborg-slot-til-verdensarv> (skrevet 04.09.12)
- ³² <http://slotsprojektet.nyborg.dk/da/Nyheder/2015/Marts/En-kvart-milliard-til-Nyborg-Slot> (Pressemeddelelse: 10.03.15, »En kvart milliard til Nyborg Slot«).
- ³³ UDKAST: Nyborg Slot samlede forundersøgelser: Konklusion og anbefalinger, 2014.
- ³⁴ UDKAST: Nyborg Slot samlede forundersøgelser: Konklusion og anbefalinger, 2014, s. 10.
- ³⁵ Erland Porsmose: »Nyborg Slot – et forskningsprojekt«, i *Cartha 2008/2009*, s. 50-60.
- ³⁶ UDKAST: Nyborg Slot samlede forundersøgelser: Konklusion og anbefalinger, 2014. s. 8 og interview med Mads Falbe-Hansen.
- ³⁷ Dagsorden: projektledelsesmøde (*arbejds møde om konkurrencestrategi*) (15.09.14).
- ³⁸ Interview med Mads Falbe-Hansen.
- ³⁹ Konkurrenceprogram, 'Nyborg Slot – levende kulturarv', juni 2015.
- ⁴⁰ <http://www.nyborgslot.dk/om-museet/nyheder-2016/vinder-af-arkitektkonkurrencen-om-nyborg-slot-fundet/>
- ⁴¹ Dommerbetænkningen: arkitektkonkurrencen 2016: <https://slks.dk/slotte-nejendomme-og-haver/bygge-og-udviklingsprojekter/nyborg-slot/dokumentation/>
- ⁴² Dommerbetænkningen, 2016 (ibid.)
- ⁴³ Interview med Lars Svenningsen.
- ⁴⁴ Interview med Mads Falbe-Hansen.

- ⁴⁵ Interview med Peter Holm, arkitekt: Teknik og miljø Nyborg Kommune (17.10.18).
- ⁴⁶ Holder fast: huse ved Nyborg Slot rives ned, 6. januar 2017 Fyens Stiftstidende Sektion 3 (Fyn), s. 11.
- ⁴⁷ <http://nyborgslotsvenner.dk/>
- ⁴⁸ »Unik sammenhæng mellem by og slot. Levende historie, levende kulturarv« i *Konkurrenceprogram, 'Nyborg Slot – levende kulturarv'*, juni 2015, s. 4.
- ⁴⁹ http://www2.nyborgbibliotek.dk/lokalweb/udstilling13/15_garnisonen.pdf
- ⁵⁰ <http://www.danmarksrigeshjerte.dk/nyheder/2017/nyborg-slot-restaures/>
- ⁵¹ »Dagsorden: Nyborg slot – restaurering og nybyggeri. Styregruppemøde nr. 21«, 16. marts 2018.
- ⁵² »Nu sker det: håndværkerne indtager Nyborg Slot«, 15. maj 2018 Fyens.dk.
- ⁵³ Projektleder om det nye slot 2020 begynder at knibe«, 5. oktober 2018 Fyens.dk.
- ⁵⁴ Interview: Mads Falbe-Hansen, projektchef: SLKS, 23.10.18
- ⁵⁵ »Slottets muremester: Vi skal aflevere et perfekt stykke arbejde«, 5. oktober 2018. Fyens.dk.
- ⁵⁶ [slotsprojektet.nyborg.dk_borgermøde restaurering og nybyggeri_links](http://slotsprojektet.nyborg.dk_borgermøde_restaurering_og_nybyggeri_links) .
- ⁵⁷ [facebook.com/slotsprojektet_borgermøde torvet del 1](https://facebook.com/slotsprojektet_borgermøde_torvet_del_1) & [facebook.com/slotsprojektet_borgermøde torvet del 2](https://facebook.com/slotsprojektet_borgermøde_torvet_del_2).
- ⁵⁸ nyborg.dk »Endelig vedtagelse af lokalplan 281« & nyborg.dk »Endelig vedtagelse af lokalplan 282«.
- ⁵⁹ Gennemgang af otte års mediedækning af: Nyborg Slot, Slotsprojektet, UNESCO ambitionen (Infomedia).
- ⁶⁰ rethinkIMPACT 2017, »AARHUS 2017. FØR – UNDER – EFTER«, 2018.
- ⁶¹ »Stormløb på Nyborg Slot«, Weekendavisen, Kultur, 08.06.18.
- ⁶² SLKSs side om Slotsprojektet, A.P. Møller Fondens side om Slotsprojektet og Realdanias side om slotsprojektet.
- ⁶³ <http://slotsprojektet.nyborg.dk/da>.
- ⁶⁴ Intern optælling og statistik, Østfyns Museer 2018.